

ЮВІЛЕЇ

УДК 633.854.78 (009)

Росана Косенко

АКАДЕМІК НААН ВІКТОР ВАСИЛЬОВИЧ КИРИЧЕНКО

У 2016 р. директору Інституту рослинництва ім. В. Юр'єва НААН, доктору сільськогосподарських наук, професору, академіку НААН, заслуженому діячу науки і техніки, Лауреату Державної премії України Віктору Васильовичу Кириченку виповнюється 70 років. Все його життя, трудова й наукова діяльність нерозривно пов'язані з аграрною наукою, Інститутом рослинництва ім. В. Юр'єва НААН. Понад 40 років учений займається розробкою теоретичних основ селекції та генетики соняшнику і впровадженням їх у селекційну практику.*

Ключові слова: академік НААН В. Кириченко, біографістика, історія аграрної науки, соняшник, гетерозисна селекція.

Стаття є не зовсім традиційною, бо деяким чином «зламає» стереотипи, які, зазвичай, склалися. Автор вважає, що, на відміну від, скажімо, політиків, значимість, формат постатей і результат роботи яких об'єктивно оцінити може не теперішній час, а тільки майбутнє, – видатних же науковців сьогодення необхідно шанувати і визнавати завжди, особливо за їх життя. Тим паче, це постать, яка вже увійшла в історію, і наразі

продовжує плідно творити історію і збагачувати здобутки аграрної науки.

Науковий стиль не вельми придатний до слів про нашого ювіляра, та все ж в межах даної статті автор спробує «без емоцій» узагальнити наукові здобутки академіка НААН В. Кириченка, навести факти з його біографії, з'ясувати внесок у розвиток вітчизняної аграрної науки взагалі і гетерозисної селекції соняшнику зокрема, а також – користуючись нагодою – привітати Віктора Васильовича зі славним ювілеєм.

Майбутній академік НААН В. Кириченко народився 20 листопада 1946 р. у с. Милаївка Беловського району Курської області.

З дитинства любив природу і працю на землі, тому і поступив навчатись у Кучеровський сільськогосподарський технікум, який закінчив у 1965 р. з відзнакою. Був направлений у колгосп ім. Кірова Щигровського району Курської області на посаду агронома. З молодим ентузіазмом енергійний, сповнений сил юнак приступив до роботи.

З 1965 р. по 1968 р. Віктор Васильович перебував у лавах радянської армії; впродовж цього періоду готувався до вступу у вищий навчальний заклад. І ось з 1968 р. по 1973 р. В. В. Кириченко – студент Харківського сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва (нині – Харківський національний аграрний університет ім. В. В. Докучаєва) за спеціальністю «агрономія». Враховуючи військову виправку і серйозне ставлення до навчання, деканат призначає його старостою групи, комсомольська організація обирає комсоргом факультету, а згодом – секретарем комітету комсомолу інституту.

* Автор висловлює щире подяку дружині Віктора Васильовича Кириченка Валентині Трохимівні за люб'язно надані фотоматеріали з сімейного архіву.

Студентські роки і викладачів своєї alma mater Віктор Васильович згадує з душевною теплотою. Він навіть присвятив їм такі поетичні рядки:

*Є місце на різних землі особливе,
Куди молодими прийшли восени,
Це наш Універ – автоматер серійства,
Де всі ми навчались готури зими*

*Птахів шобетання, красива природа,
Ідеї, відзначення, книжечка на столі...
Любов до навчання – це та нагорода,
Яку дарували нам всім вчителі*

Віктор Васильович зазначає, що саме час навчання в інституті був для нього «тим першим, основоположним періодом, який визначив подальший творчий шлях у науці». Вирішальну ж роль у виборі наукової професії зіграла дипломна практика 1972 р. в Інституті біології розвитку ім. М. К. Кольцова (м. Москва) під керівництвом академіка Б. Л. Астаурова.

У 1973 р., після закінчення з відзнакою Харківського сільськогосподарського інституту ім. В. В. Докучаєва, разом із дипломом він отримує рекомендацію для вступу до аспірантури й у тому ж р. стає аспірантом Українського науково-дослідного інституту рослинництва, селекції і генетики ім. В. Я. Юр'єва ВАСГНІЛ за спеціальністю «генетика», яку закінчив у 1976 р. Свій трудовий шлях у цьому інституті розпочав у 1976 р. на посаді старшого лаборанта лабораторії селекції ярого ячменю. Відтоді 30-річного Віктора Кириченка з Інститутом рослинництва ім. В. Я. Юр'єва життя пов'язало назавжди.

З 1976 р. по 1980 р. Віктор Васильович працює на посаді молодшого наукового співробітника, є головою Ради молодих вчених інституту. У 1979 р. він захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за темою: «Деякі генетичні аспекти підбору батьківських пар при створенні високопродуктивних сортів ярого ячменю». Науковим керівником був доктор с.-г. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки Віталій Тимофійович Манзюк.

У 1980 р. В. Кириченко під керівництвом професора Дітера Лау проходив стажування у кращих інститутах НДР міст Бернбург, Кведлінбург, Гатерслебен, Гюстров та ін.

У 1980 р. В. Кириченко був переведений на посаду старшого наукового співробітника в лабораторію селекції соняшнику. Саме з цього періоду починається новий етап наукової діяльності вченого – дослідження з гетерозисної селекції соняшнику. З 1991 р. Віктор Васильович очолює відділ селекції соняшнику. Під його керівництвом було створено новий генофонд соняшнику, стійкий до збудників основних хвороб, з високими господарськими показниками. Вперше в Україні створено лінії та гібриди соняшнику з високим вмістом гліцеридів насичених жирних кислот (пальмітинової та стеаринової) [2]. З 2000 р. В. Кириченко призначений на посаду директора Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН. У 2002 р. його обрано членом-кореспондентом УААН за спеціальністю «селекція рослин».

У 2002 р. В. Кириченко захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора сільськогосподарських наук за темою: «Теоретичні основи селекції соняшнику і практичне використання ефекту гетерозису». У 2004 р. йому присвоєно вчене звання професора і почесне звання заслуженого діяча науки і техніки України. Упродовж 2004–2008 рр. В. Кириченко був експертом Вищої атестаційної комісії України.

Знання Віктора Васильовича, його досвід та життєва енергія затребувані сьогодні в найрізноманітніших сферах: в аграрній науці, актуальних питаннях селекції, підготовці наукових кадрів, адміністративно-управлінській стратегії [3]. З 2010 р. В. Кириченко очолює кафедру генетики, селекції та насінництва Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва, де продовжує традиції юр'ївської школи, активно готує наукові кадри. Він сформував свою наукову школу з генетики, селекції та насінництва соняшнику. Під його керівництвом підготовлено десятки магістрів, пошукувачів, отримали науковий ступінь 4 доктори с.-г. наук та 13 кандидатів наук.

В. Кириченко є головним редактором міжвідомчого тематичного наукового збірника «Селекція і насінництво», наукового журналу «Генетичні ресурси рослин», науково-виробничого збірника «Вісник Центру наукового забезпечення агропромислового виробництва Харківської області» та почесним редактором науково-практичного щорічника «Посібник українського хлібороба»; є членом редколегій зарубіжних видань, зокрема журналу «Масличные культуры. Научно-технический бюллетень ВНИИМК» (РФ) та наукового журналу «Геліо» (Сербія). В. Кириченко є Президентом асоціації «Селекція і насінництво соняшнику».

Тож наукова і творча діяльність В. Кириченка невтомна й багатогранна. Результати його наукових досліджень відображені в численних наукових працях, монографіях, патентах, авторських свідоцтвах. Він – автор-розробник наукових програм «Соняшник», «Рослинний білок», «Яра пшениця України», «Тритикале України». Віктором Васильовичем опубліковано 420 наукових праць, серед яких: методичні рекомендації «Семеноводство подсолнечника», «Каталог рабочей коллекции подсолнечника», монографія «Селекция и семеноводство подсолнечника», навчальні посібники для вищих навчальних закладів та багато інших. Ним отримано 49 авторських свідоцтв на гібриди соняшнику і десятки патентів. Віктора Васильовича знають і поважають у багатьох наукових колективах нашої країни, а також за кордоном.

Має державні нагороди (Орден «За заслуги» III ступеня [4]; Орден «За заслуги» II ступеня [5]; Заслужений діяч науки і техніки України [6]; Лауреат премії НААН України «За визначні досягнення в аграрній науці»; Лауреат премії НАН України імені В. Я. Юр'єва, Лауреат Державної премії в галузі науки і техніки [7]), відзнаки («Слобожанська слава», «Слов'янська честь», «Золота Софія», «Кращий селекціонер р.» «Харків'янин р.», «Лідер р.» [8], «Золота фортуна «Незалежність України»»), грамоти (Міністерства аграрної політики та продовольства України, Золота та срібна медалі національних виставок: «Агро-2011», «Агро-2012», «Агро-2013»), а також нагороди Української православної церкви («Срібний орден «За патріотизм» II ступеня»; «Золотий орден «За патріотизм» I ступеня»).

Перегортаючи сторінки життєвого шляху цього видатного ученого, розумієш, що за цими визнаннями стоять щоденна наполеглива праця в науці й титанічні зусилля з впровадження результатів інноваційних розробок. А спілкуючись з ним особисто, усвідомлюєш, що перед тобою – жива легенда, людина-епоха.

Віктор Васильович Кириченко не тільки визнаний в Україні фахівець у галузі селекції і генетики соняшнику [9], а й постійний раціоналізатор у напрямі нарощування біологічного потенціалу і «здоров'я» цієї рослини.

Фактично він «стояв біля витоків» становлення і розвитку гетерозисної селекції соняшнику в Україні та від самого початку першим усвідомив перспективність гібридів; був прихильником (аргументовано відстоював позиції необхідності) переходу від популяційної до гетерозисної селекції. Питаннями гетерозисної селекції соняшнику Віктор Васильович займається понад 40 років (з початку 80-х рр.). Він створив більше 80 гібридів, які являють весь спектр різноманіття сучасних гібридів соняшнику: орієнтовані на підвищення харчової якості олії гібриди олеїнового типу (містять 88–92 % олеїнової кислоти) Еней, Квін, Богун, Зорепад, Гектор, Ореол; лінолевого типу Оскіл, Ясон, Златсон, Форвард з високою потенційною врожайністю (5,5 т / га) і високим вмістом олії в насінні (50,1 %); пальмітинового типу (містять 22 % пальмітинової кислоти) Капрал, Курсор, Трувор, Рубікон; ранньостиглі, високоврожайні гібриди кондитерського типу Шумер, Форсаж, Гудвін та ін.

Можна з упевненістю сказати, що В. Кириченко створив вітчизняний бренд, і завдяки йому українська селекція соняшнику вийшла на міжнародний рівень. Ще одним здобутком є створення інноваційної інфраструктури: саме Віктор Васильович організував роботу фірм-сателітів, які займаються практичним впровадженням у виробництво інноваційних розробок гетерозисної селекції соняшнику.

«Соняшник зайняв частинку мого серця і оселився там, видно, назавжди», – говорить Віктор Васильович.

Віктор Васильович Кириченко – людина творча, талановита і віддана своїй справі. Непересічна особистість, селекціонер за фахом, науковець за покликанням, поет-романтик у душі... З багатим життєвим досвідом, любов'ю до землі і праці на землі; з однаково шанобливим, рідкісним ставленням до аграріїв – людей сільської праці: науковців, агрономів чи простих робочих.

Нещодавно стало відомо про ще один талант Віктора Васильовича – поетичний. Наразі готується до друку і незабаром вийде в світ збірка його поетичних творів під назвою «Це рідний край, любов моя...». Любов до аграрної справи та людей сільської праці наглядно демонструють численні вірші, що увійшли до збірки. Маємо за честь скористатися дозволом автора і вперше опублікувати один з них:

ЗАВЖДИ ТАК БУДЕ

Я вийшов рано у поля,
Дивлюсь в простори неозорі,
Стою, мов у зеленім морі...
Яка ж красива ця земля!

Радію кожному листку,
Як їх теплом цілує сонце,
Як заглядає у віконце
Та й оселяється в садку.

Я чую пісню солов'я,
І гомін пастухів сільських,
І шепіт трав, таких м'яких...
Це рідний край, любов моя!..

Настане час на цій землі
Полям у золото вдягатись,
Зерном колоссю наливатись,
Щоб бути хлібу на столі.

Із р. в рік, завжди, щоднини
Кипить робота на полях,
Зерно проходить довгий шлях
Від паростка і до хлібини.
Селянський піт, солоний піт
Лишається на тому полі,
І працюючих рук мозолі
Благословенні на весь світ.

Я вийшов рано на зорі
У новий день, в нові турботи,
І знов беруться до роботи
Прості селяни-трудоарі.

Хай родить хліб, співають люди,
Цвіте мій Слобожанський край,
Духмяний пахне коровай!
І вірю я: завжди так буде!

(В. Кириченко, 2015 р.)

Впродовж багатьох років Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН очолює доктор сільськогосподарських наук, професор, академік НААН, заслужений діяч науки і техніки, Лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Віктор Васильович Кириченко. Безмежно відданий своїй справі, зберігає і примножує традиції інституту. Він є яскравим представником Харківської наукової школи і послідовником таких видатних вчених як В. Юр'єв, В. Вольф, Б. Єнкен, Б. Гур'єв, В. Манзюк, А. Гуменюк, П. Літун.

Колектив Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН пишається своїм керівником і довіряє йому. У цій непересічній Людині дивним чином поєднуються доброта і принциповість, тепла батьківська турбота і вимогливість, почуття гумору і відстоювання власної думки, рішучість на шляху до наміченої мети і повага до людей, чуттєвість поета і прагматизм господаря.

В. Кириченко пройшов складний, але надзвичайно цікавий творчий шлях від простого агронома до академіка НААН і міжнародного визнання. Наразі цей видатний учений продовжує плідну працю на благо вітчизняної аграрної науки. Вже на теперішній час у діяльності Віктора Васильовича його учні, колеги, послідовники вбачають справжній приклад служіння науці. Висловлюємо впевненість, що ще не одному поколінню молодих учених пощастить пройти наукову школу Віктора Васильовича й отримати від нього неоціненний досвід і знання.

Свій ювілей Віктор Васильович зустрічає у розквіті творчих сил. Тож побажаємо йому міцного здоров'я і подальших успіхів з соняшником у серці!

Vivat, crescat, floreat, наш дорогий ювіляре!

Список використаних джерел

1. Вергунов В. А. Кириченко Віктор Васильович / В. А. Вергунов, В. М. Ожерельєва, О. П. Анікіна // Бібліографічна серія «Академіки НААН України». – НААН, ДНСГБ. – Київ: Аграрна наука, 2010. – 118 с.
2. Кириченко В.В. Віхи становлення та сьогодення Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН / В. В. Кириченко, В. П. Петренко, Л. Н. Кобизєва // Селекція і насінництво. – 2008. – Вип. 96. – С. 3–14.
3. Вергунов В. А. Харківський науковий центр з селекції сільськогосподарських культур: історія та сьогодення: наукове видання / В. А. Вергунов, В. П. Петренко, В. М. Ожерельєва; наук. ред. В. В. Кириченко. – Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії». – Кн. 17. – Х.: Магда ltd, 2007. – С. 76.
4. Указ Президента України від 13 листопада 2001 р. № 1078/2001 «Про відзначення державними нагородами України працівників агропромислового комплексу».
5. Указ Президента України від 2 липня 2008 р. № 605/2008 «Про відзначення державними нагородами України працівників Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва Української академії аграрних наук, м. Харків».
6. Указ Президента України від 14 травня 2004 р. № 543/2004 «Про відзначення державними нагородами України наукових працівників».
7. Указ Президента України від 23 серпня 2014 р. № 675/2014 «Про присудження Державних премій України в галузі науки і техніки 2013 р.».
8. Юр'ївська школа рослинників (1908–2008). Наук. вид. – Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва УААН. – Х.: Магда ltd. – 2008. – 256 с.
9. Кириченко Віктор Васильович – директор Інституту рослинництва ім. В. Я. Юр'єва Української академії аграрних наук. В кн.: 500 влиятельных личностей: Харьков 350. – Х., 2004. – С. 210.

Росана Косенко**АКАДЕМИК НААН ВИКТОР ВАСИЛЬЕВИЧ КИРИЧЕНКО**

В статье обобщены научные достижения академика НААН В. Кириченко, факты из его биографии, вклад в развитие отечественной аграрной науки вообще и гетерозисной селекции подсолнечника в частности. В 2016 г. директору Института растениеводства им. В. Я. Юрьева НААН, доктору с.-х. наук, профессору, академику НААН, заслуженному деятелю науки и техники, Лауреату Государственной премии Украины Виктору Васильевичу Кириченко исполняется 70 лет. Более 40 лет этот ученый занимается разработкой теоретических основ селекции и генетики подсолнечника и внедрением их в селекционную практику.

Ключевые слова: академик НААН В. Кириченко, биографистика, история аграрной науки, подсолнечник, гетерозисная селекция.

Rosana Kosenko**ACADEMICIAN OF NAAS VICTOR KYRYCHENKO**

The paper summarizes Academician of NAAS Victor Kyrychenko's scientific achievements, biographical data, contribution to development of the national agricultural science in general and of heterosis sunflower breeding in particular. The Director of the Plant Production Institute named after V.Ya. Yuriev of NAAS, Doctor of Science in Agriculture, Professor, Academician of NAAS, Honoured Worker of Science and Technology, Laureate of the State Prize of Ukraine, Victor Kyrychenko will celebrate the 70th anniversary on November 28, 2016. For over 40 years, the scientist has been engaged in the development of theoretical bases of sunflower breeding and genetics and implementation of them in breeding practice.

Key words: Academician of NAAS V. Kyrychenko, biographical data, history of agricultural science, sunflower, heterosis breeding.